Хветĕр УЯР

Т. НЕМЦЕВА ӳкерчĕкĕсем

ПĔР АЦА ПУРНĂÇĔПЕ ВИЛĔМĔ

Китай ачи Ли Хуан тăсти ют хирте, тăван килĕнчен инçетре-инçетре тĕлĕк курса выртать. Тул çутăлса килет пек. Ли хăйсен енчех иккен, уй хуралĕнче тăрать. Вăрман сăмсахĕнчи вир ани çине хир сыснисем тухнă, павлин хӳри евĕрлĕ ярапаланса кайнă пучахсене сăтăра-сăтăра хыпса, ана варринелле кĕрессĕ. Ача вĕсем чаплаттарса чăмланине те чиперех илтет пек. Анчах хăй чупмасть сыснасене хирĕç патак йăтса. Урисем утмассĕ ун темшĕн.

Хăратма туса лартнă çын кĕлетки тĕлĕнче кайăксыснасем тем пирки çапăçма тытăнчĕç. Ну кĕрмешессĕ, ну çухăрашассĕ. Хĕпĕртет Ли, чикесĕр савăнать. Ача — ашшĕне курать пек. Мĕнле тупăннă вăл, эсрелсем* тытса кайнăскер? Вĕсене, Ли ашшĕпе амăшне, иккĕшне те вĕлерне теместчĕç-и вара? Вĕсем вилнĕ тенине ĕненмесĕр Ли тĕрĕсех тунăмĕн. Хулă йăтнă ашшĕ хир сыснисем хыççăн чупать пек. Унăн сăнне лайăххах астуса юлас тесе, Ли ӳпленен тухать...

«Ку тĕлĕк чăн пултăрах, тĕлĕк тӳрре килтĕрех»,— тесе йăлăнать пек ача. Шăрчĕсене тăратнă сыснасем вăрманалла ыткăнассĕ. Вир хуралĕнче ӳплере çĕр каçнă Ли ашшĕне юнашар килнелле утать. Унта мĕн кĕтнине пĕлекен пĕчĕкçĕ чун чарĕччĕ ашшĕне яла кĕме — пĕр пулса иртнĕ тискерлĕхе пулма епле чарăн?

Ял çумĕнчи ту айккине чава-чава кĕрсе, вĕçрен вĕçе çĕрпӳртсем туса пĕтернĕ. Лисен фанзи чи хĕрринчи те чи пĕчĕкки. Ку вăл çук çынсен урамĕ. Чи нумай илтĕнекен сăмах та унта çавă: çук. Укçа çук. Çимелли çук. Тумтир çук... Арçынсем те çук ку урамра: мĕнле те пулин йӳнеçме ĕмĕтленсе, тĕнче тăрăх сапаланса пĕтнĕ: хуçасем патне тарçа-тĕрçе кĕнĕ, хулара кули (йывăр йăтакансем) пулса ĕçлессĕ, пĕчĕк урапана кӳлĕнсе, рикшăра чупассĕ. Анчах чухăнлăхран пурпĕр хăтăлаймассĕ. Ли ашшĕ вискемкун таврăнман пулсан, вĕсем те выçă ларатчĕç. Халĕ ав Лисен пӳрчĕ енчен мĕнле тутлă шăршă кĕрет. Амăшĕ çатмапа темĕн ăшалать ĕнтĕ.

Пĕр кун маларах ашшĕ урамри ватăсемпе калаçса ларнине илтнĕ те Ли çĕрĕпе пуласлăх çинчен шухăшласа выртнă. Ун ашшĕ таçта çурçĕр енчи хулара ĕçлесе пурăннă иккен. Унтан инçе те мар, чикĕ леш енче кăна, вырăссен çĕрĕ пуçланать, тет. Кашни ĕçлекен çын тутă, тет унта. Кашни ача шкула çӳрет, тет. Халь кунта ашкăнакан япунсем пек çичĕютсене вырăссем (ши бу-ши) хуса кăларса пĕтернĕ, тет. Ли ашшĕ ăна амăшĕпе пĕрле хăй ĕçленĕ хулана илсе каясшăн.

Эттенччĕ те вĕт! Тем пекехчĕ. Часрах çитсе курасчĕ вăл çĕршыва. Вара, чикĕ урлă каçса, вĕренме кĕрĕччĕ Ли. (Чикĕ тенĕрен, мĕнле япала-ши вăл? Путех, анасем хушшинчи йăран пекскер пуль. Ун урлах каçса çӳреме пулĕ-ха, тесе шухăшлать ача.)

Çапла, курманнине курас килет ун, анчах çуралнă вырăна та шел пек. Çанталăк мĕнле ăшă кунта. Лисен умĕнчи пĕчĕк юханшыв яка чулсем çийĕпе мĕнле илемлĕн шăнкăртатса юхать, вăрттăн кĕвĕ калать тейĕн. Кунти чĕрчунсем мĕн тери ăслă тата?! Лисен шурă куçхаршиллĕ хура сысна çури хăйне хăех тăрантарма пĕлет, ав. Ирхине, нăрх-нăрх туса, сăрталла хăпарса каять те вăл, кун каçипе пĕрре килсе шыв хĕрринче сулхăнта выртса каннине шутламасан, кунĕпе сăрт хушшинче ирттерет. Каç енне вара хырăмне панк тултарса таврăнать. Мĕн çиет-ши вăл тесе, пĕррехинче Ли ун хыççăн курăни-курăнми кайрĕ те — шалтах тĕлĕнчĕ. Чĕрĕп пек çеç хăй, çак мăчи*, çĕленсемпе, тыркаспа, каюрапа çапăçать иккен. Çапăçнипе çеç те сахалха, чылай чухне çĕнтерет вĕсене. Вара çисе ярать.

Çуралнă чĕрчупăн пурăнмалла-çке мĕнле те пулин.

Тата ку тăрăхри чăхсене илĕр. Вĕсем çерем çинче сикекен шăрчăксене хăвала-хăвала çитсе сăхаççĕ. Çавсемпех тутă вĕсем.

Çĕрпӳртсем лапчăк тăрăллă. Ли амăшĕ унта чемччук лартнă. Ваттисен йăлипе кăмака çăварĕ пурин те пӳрт тулашĕнче. Ли ашшĕне амăшĕ кăмака умĕнче шараçланассĕ. Хĕпĕртет Ли. Кĕçех ак ăна апат çиме чĕнессĕ. Вара вăл вир хуралне каять. Кăнтăр хĕвелĕ хытă пĕçертме тытăнсан, килсе шыва кĕрет. Вăл вăхăтра хир сыснисем вăрмантан тухасран хăрамалла мар — шăрăха юратмассĕ вĕсем.

* * *

Пĕр каçхине вĕсен урамĕнче машина сасси илтĕнсе кайрĕ. Алăк каррине карт! туртса татрĕç. Пĕчĕк хунар йăлтăр çуталчĕ. Япони салтакĕсем иккен.

— Лай-ла! (Çитрĕмĕр!) — терĕ вĕсене ертсе килнĕ китаец.

Ли ашшĕ тăрса тумланма тытăнчĕ.

— Шима-ши? (Мĕн пулчĕ?) — терĕ вăл хуллен.

— Ни ши ого-жень, ши бу-ши? (Эс вырăс-и?)— ыйтрĕç унран.

— Çук, эпĕ Хань ывăлĕ. (Китаец),— пĕлтерчĕ Ли ашшĕ.

— Эс вырăс! Ка-му-нист! — терĕç салтаксем. Ана ик енчен тытрĕç те урама танкăлтаттарса тухрĕç. Машина алăкĕ уçăлса хупăнчĕ.

Ли амăшĕ пĕтĕм урама илтĕнмелле кăшкăрса ячĕ:

— Хăтарăр! Хурахсем тапăнчĕç! Ялйыш, пулăшă... — терĕ те сасси пăч пулчĕ. Каллех тимĕр алăк уçса хупрĕç.

Сысна çури çухăрса янăччĕ, пăшал кĕрслетрĕ те, вăл сас та йăмрĕ.

Юлашкинчен урама пĕчĕк Ли чупса тухрĕ. Такам ăна «Ка-мун чĕппи» тенине илтрĕ вăл, хăй темĕн çумне кайса çапăннине туйса юлчĕ.

Ли тепĕр икĕ кунтан тăна кĕчĕ. Пичĕ йăмăхса ларнă ун. Айăкĕ ыратать. Хырăмĕ выçнă ачан...

Ашшĕпе амăш пирки ыйтсан, кӳршĕ карчăкĕ ăна «çук ĕнтĕ сан вĕсем, вĕлернĕ вĕсене», теме тăнăскере пĕр старик пӳлчĕ:

* Япони оккупанчĕсене 1930 çулсенче Китай çыннисем панă ят (авт.).

* Лутра чĕрчуна (сынна та) тăрăхласа çапла калаççĕ.

— Асупа аннӳ сан çурçĕр енне ĕç шырама кайрĕç. Çынсене ан итле эс. Асу сана лере сивĕ пулĕ терĕ. Ĕçлесен-ĕçлесен, таврăнаççĕ вĕсем каялла. Унччен эсĕ те пăртак ӳсĕн. Эс арçын, Ли. Ӳссен, асу пек паттăр пулăн, ачам.

* * *

Ли шарт сиксе вăранса каять. Вăл тĕттĕм уйрах-мĕн. Çанçурăмне çӳçентерсе, сивĕ çил вĕрет. Шупкаланнă тӳпере çăлтăрсем ялкăшаççĕ. Инçетре, кăнтăр енче, чарăна пуçланă аслати евĕр, тупă сасси кĕмсĕртетет.

Виççĕмĕш кун ĕнтĕ Ли Хуан çурçĕрелле васкать. (Çурçĕр енĕ ăçталлине пĕлме ăна пĕр старик вĕрентрĕ. Утнă чухне сана вăрçă сасси яланах сурăм хыçĕнче илтĕнсе пытăр терĕ.) Малтанах унăн çиме рис та, тăхăнма куртка пекки те пурччĕ-ха. Рисне çисе ячĕ Ли, курткине палламан ачасем туртса илчĕç. Ун çиййĕнче халь çĕтĕк кĕпепе ваткăллă шăлаварсăр пуçне урăх нимĕн те çук. Шăлаварĕне кăнтăрла ытла шăрăх, кĕпи вĕççĕн çеç çĕрле ытла сивĕ.

Тĕл пулнă ялсенче Ли, апат-çимĕç шăршине туйса, сĕлекине çăтса пырать. Ытти ыйткалакан ачасем пек, Ли те, çынсем еннелле пĕчĕк аллине тăсса, «та-бан, кам-шо», «та-бан, кам-шо». (Мĕн те пулин памăн-ши, улпутăм!) тесе тархаслаcа çӳреме пултарĕччĕ, хырăмне тăранткалĕччĕ çапла. Анчах Ли ун пек çын мар. Вăл, выçă вилсен те, ыйткалакан пуласшăн мар. Пуртарах хресченсенчен: сирĕн ман валли пĕр-пĕр ĕç тупăнмĕ-ши? Сире эп апат çимеллех ĕçлесе парăттăмччĕ, теме ун чеелĕх çитмест. Хирте вăл, унта та пулин урахрах çĕрте çеç, вир евĕрлĕ гаолян пучахĕсене шĕкĕлче-шĕкĕлче хыпать. Пĕтĕм пурнăç йĕрки пăтранса-арпашăнса кайнă пек туйăнать ăна. Ырă амăшĕ пурччĕ ун, ачин хырăмĕ выççан, мĕн те пулин тупса çитеретчĕ ăна. Ашшĕ вĕсене хăйпе пĕрле илсе каясшăнччĕ. Ма вĕлерчĕç вĕсене? Хунхузсен (хурахсен) аллинче пăшал пур тесе-и? Вара Ли Хуанăн та хăйĕнчен кĕçĕннисенчен ĕçмелли-çимеллисем хăратса туртса илмелле-и? Вăрманти йĕрке пуçланса каятьçке ун пек.

Ли çурçĕрелле утать. (Çурçĕрелле каятăп пуль тет вăл. Хăй ĕнерех хĕвелтухăçнелле пăрăннă-ха. Анчах ăна-кăна чухламасть ача.) Унăн хăйĕн пурнăçĕнче пулса иртнĕ тӳсме çук пысăк тĕрĕсмарлăх çинчен ашшĕ паллана çынсене пĕлтерес килет. Кирек мĕнле чĕлхепе каласан та, ăнланассăн туйăнать вĕсем ача инкекне. Ун пек этемсем пулмасан, пурăнма та çук вара çут тĕнчере. Пурте калаçаççĕçке çурçĕр енчи çав аслă çĕршыв çинчен. Ли ашшĕ ун чиккинчех пурăннă ав. Унти йĕркесем пирки тĕмсĕлсе калаçатчĕ. Унти юрăсене пĕлетчĕ.

Çак тĕлте Ли шалт тĕлĕнсе хытса кайнипе тапах чарăнса тăрать. Тен, вилмен ун ашшĕпе амăшĕ? Тен, хăрушă тĕлĕк çеç курнă вăл? Вĕсене вилнĕ тесе шутланă та ахалех килĕнчен тухса тарнă?

Ли каялла çаврăнса пăхать. Пĕрремĕш хут унтăлла тинкерет. Хăш çул çывăхрах пулĕ кунтан — хыса юлни-и е умри-и?

Çын малаллах ĕмĕтленет. Ли хальччен утнă еннеллех сĕнкет.

...Çеçенхир пек ирĕк те илемлĕ пуль ĕнтĕ вăл çĕршыв. Сыннисем тутă пуль. Çитсе курасчĕ-çке унта. Пулĕччĕ вара пĕчĕк Ли вир хуралçи. Иртен пуçласа каçчен утĕччĕ патак йăтса ана тавра. Пĕр пучахне çитермĕччĕ хир сыснисене. Пĕр пĕрчине сăхтармĕччĕ кайăк-кĕшĕке. Ма пит йывăр-ши унта çитме? Никама та усал туман-çке ĕнтĕ выçă Ли?

Çитсе курасчĕ-çке вăл çĕршыва.

Çул урлă çырма чĕлтĕртетсе юхса выртать. Çурлă-кĕрлĕ вăл самаях сарăлса каять пулмалла, икĕ сыранĕ те таса хăйăрпа хупланнă. Çĕрпе пĕлĕт хутшăннă çĕрте малта шурă ту курăнать. «Мĕнле касайăп эп ун урлă?» — шикленсе шухăшлать ача. Тен, унччен кăштах канса илмелле? Вăй пухмалла? Ли, çултан пăрăнса, хăйăр çине выртать.

* * *

...Вăл каç пуласпа вăранчĕ. Хăраса сиксе тăчĕ те пуçĕ çаврăннипе хăйăр çине ларчĕ. Йĕри-тавра пăхкаларĕ — куçĕ нимĕн те курмасть ун. Ак тамаша. Нивушлĕ вăл куççăр пулса юлать?

* * *

Çамкине такам ачашшăн сĕртĕннипе тăна кĕчĕ Ли. Куçĕ те чиперех курать ачан. Хăйпе юнашарах пĕчĕк çивĕтлĕ арçынна асăрхарĕ вăл. Ун еннелле ют çын темшĕн айăпллăн пăхать.

— Вăратмарăм-и эп сана?

— Çывăрман эп,— терĕ Ли, хăйне калаçакан çын тупăннăшăн савăнса. — Пасăр кăтăш пулнăччĕ. Халĕ ахаль çеç выртрăм. Канма.

Çын йăлл кулса илчĕ.

— Ывăнсан, канмалла çав. Тен, хырăму та выçнă?

— Выçнă,— терĕ Ли.

— Çак сĕте ĕçсе пăх-ха эппин. Кунта эп качакасем астăвап. Кĕтӳç.

Ли тăм куркапа тыттарнă сĕте ĕçсе ячĕ.

— Тутлă,— терĕ вăл кĕскен.

Çивĕтлĕ арçын та савăнчĕ.

— Качака сĕчĕ çапла вăл. Качака ăслă выльăх. Вăл чи сĕтеклĕ курăксене çиет. Эсĕ халь манпа яла пырас тетĕн-и е санăн кунтах юлмалла-и?

— Пырап,— терĕ те Ли, палламан çын хăйне шеллесе калаçнине туйса, макăрса ячĕ.

Яла вĕсем тĕттĕм пуласпа çитрĕç. Ватăлас енне сулăннă вашават хĕрарăм, кĕтӳç арăмĕ, икĕ арçынна сĕт яшкипе рис пăтти çитерчĕ. Тазра шыва кĕртме тытăннă Ли çавăнтах çывăрса кайнипе ăна пӳртри кан (чăвашсен кутникĕ пекки) çине сарса выртгарчĕç. Ачан кĕпине çуса çакрĕç вĕсем, шăлаварне тусанран тасатрĕç.

Кил хуçипе арăмĕ пĕрне-пĕри, хисеплесе, халăх хушшинчи йăлапа, пиччем, йăмăкăм, тесе чĕнеççĕмĕн. Вĕсем пӳрт умне тухса ларчĕç, çурма сасна калаçу хускатрĕç.

— Эс куртăн-и, ырă йăмăкăм, мĕнле халтан кайнă вăл, пирĕн пĕчĕк хăна?

— Ан та кала, пиччем. Шакăр шăмă. Ăçтан тупса килтĕн эс ăна?

— Шыв хĕрринче выртатчĕ. Те ашшĕ-амăшĕ пăрахса хăварнă ĕнтĕ ăна.

— Ан аташ, пиччемçĕм, çакăн пек чипер ачана кам пăрахса хăвартăр? Питçăмартисем мĕнле хитре ун, куçĕсем мĕнле чĕрĕ, чĕлхи чĕкеçĕнни пек.

— Нуша килсен, тем тăвăн.

— Пирĕн пата юлма килĕшмĕ-ши вăл, пиччем? Вара ватăлмалăх кунăмăрта пирĕн те хамăра пăхмалăх ывăл пулĕччĕ.

— Эпĕ те çавăн çинчен шухăшларăм, йăмăкăм. Ыран, вăлтса, калаçса пăхăпăр-ха. Паян çывраp мар-и.

— Питне ăçта шăйăрнă-ши вăл, асăрхамарăн-и эс? Сылтăм ури те кăштах уксахлать.

— Ӳкнĕ пуль ăçтан та пулин. Вĕсен выляссн пĕтмест вĕт.

Тепĕр кун та нумаях пĕлеймерĕç кĕтӳçпе ун мăшăрĕ. Ача хăйсен ялĕн ятне пĕлмест-мĕн, ашшĕамăш пирки те пĕрре вилнĕ тет, тепре чĕрĕ пек калаçать. Хăй ăçта кайма е килме тухнине те каласшăн мар.

Ирхи апат çинĕ хыççăнах Ли çула тухасси пирки сăмах тапратнăччĕ те, ăна кĕтӳç арăмĕ чарчĕ: сана пиншак çĕлесе парăп терĕ. Çуллахи шăлавар та кирлĕ ачана. Çимеллисĕр те ниçта кайма çук.

Кил тавращĕнчи кив кипкс-çармаран, пăсса, пĕчĕк пиншакпа шăлавар çĕлесе, хĕрарăм виçĕ кун ытла ирттерчĕ. Унăшки вăл хушăра ачана хăналама каççерен мĕн те пулин тытса таврăнатчĕ: шапа унта, рак, пулă, çĕлен. Пĕррехинче чĕрĕ хир чăххи йăтса килчĕ вăл. Тепрехинче мулкач çури тытнăччĕ.

Темле какай та çисе пăхрĕ Ли. Анчах какайран та ытла ăна шăлаварпа пиншак савăнтарчĕ. Кивĕ шăлаварне вăл пуçĕ айне хурса çывăратчĕ, «çĕнĕ» тумне вырăнĕ патне, стена çумне, çакса хунăччĕ.

Хăй ăçта кайма тухнине Ли виççĕмĕш кунне тин пĕлтерчĕ. Ăна та пулин кĕскен çеç каласа хучĕ: «Су-вей-ай!» терĕ. Вăл «Совет çĕршывĕ» тени пулчĕ иккен.

Кĕтӳçĕ хăраса ӳкрĕ.

— Ытла инçе-çке вăл çĕршыв, ачам. Кунтан пăхса та курăнмасть Су-вей-ай. Сăртсем те тусем унта каймалли çул çинче, шывсăр пушă хирсем те сивĕ каççем. Тĕлĕкре те сайра çеç курăнкалать вăл. Мĕнле каçăн эсĕ çӳллĕ тусем урлă? Шывсăр мĕнле тӳсĕн? Тен, кĕркунне пĕрле кайăттăмăр? Унччен эсĕ тата пăртак ӳсĕттĕн. Кĕтӳ панче çӳреме те кăмăллă, э?

Ли чĕнмерĕ. Хăй ăшĕнче вăл унта ман аттепе анне-çке, вĕсене часрах курас килет ман, çĕнĕ тумтире те аннене кăтартмалла, тесе шухăшларĕ.

Тепĕр кун кĕтӳç арăмĕ ача валли хутаç çĕлерĕ. Çаккине çирĕп пултăр терĕ вăл. Хутаççине сухари ячĕ, какай татки хучĕ. Хăй кăнтăрлахи апатпа унăшки патне тухса утрĕ.

Арăмне кĕтӳç сăнаса пăхса кĕтсе илчĕ.

— Мĕн, кайрĕ-им пирĕн ача? Пит шухăша путнă сăнлă эс.

— Тытнă ĕмĕтрен пăрăнасшăн мар та вăл, кайрĕ те пуль çав ĕнтĕ. Уя тухса ăсатса яма вăйăм-халăм çитмерĕ.

— Кăшт та пулин ăсатмаллаччĕ ачана. Вара вăл ăçталла утнине пĕлĕттĕмĕр.

— Çурçĕр еннелле каймалла терĕ мар-и вăл?

— Çапла пуль те, пурнĕр шел ачана. Таçта асаплапса пĕтĕ, выçăпа antрĕ...

— Мĕн тăвăпăр-ха ĕнтĕ эпир? Ман хамăн та чĕре вырăнта мар, пиччем.

— Хыçалтан кайса пăхам мар-и эпĕ? Тен, килĕшĕ юлма? Каяс тенĕ çĕре вăл пурĕпĕр çитеймест.

— Тархасшăн, чуп-ха эппин часрах! Малтан эс киле кĕрсе тух. Кĕтӳне эп унччен хам астăвăп.

Кĕтӳç кайрĕ. Анчах тупайман вăл ачана. Пĕри вĕсенчен пĕр çулпа утнă, тепри — теприпе.

* * *

Ли ялтан тухнă-тухман ансăр сукмакпа чупса кайрĕ. Пĕчĕк çырма хĕррине анчĕ, шывĕ ытарма çук таса та, ĕçес килмен çĕртенех ăна выртса ĕçрĕ. Çисес килмен çĕртенех пĕр сухари татăкне кăларса кăтартаттарчĕ. Вара шыв урлă чулсем çине пусса каçрĕ те хăвасем хушшине канма чарăнчĕ. Тĕрĕссипе, канма ирччĕ-ха, «çĕнĕ» тумне тепре виççе пăхасси килчĕ ун. Ыр кăмăллă инке умĕнче ялта «костюмне» лайăххăн пăхкалама вăтанăччĕ ача. Халĕ вăл пиншакĕпе шăлаварне (йĕмне) асăрханса тăхăнчĕ те темиçе хут çаврăнкаласа пăхрĕ. Шăлаварне михĕ тумалли хулăн пиртен çĕленĕ-мĕн. Ĕмĕре пымалли япала вăл. Сулахай пĕççи чĕркуççирен кăшт аяларах те çунса шăтнă пулнă ĕнтĕ, ĕçчен инке ăна çав тери тирпейлĕн сапласа хунă. Сапламан, тĕрĕ тĕрленĕ тейĕн, йĕри-тавра илемлĕн шăрçалантарса çĕлесе çаврăннă. Шел, шăтăкĕ пĕççĕн шал енне лекнĕ, унпа халăх умĕнче мухтанма та cылăх марччĕ. Килте амăшĕ çуса сапласа панă кĕпипе çытаккипе Ли уявсенче тăхăнса çӳреме юратнă. Хитре сапăлксене юриех çынсене кăтартма тăрăшнă. Ача шухăшĕпе, чи пахи унта кĕпи-йĕмĕ мар, вĕсен саплăкĕсем пулнă тейĕн.

Пиншакне çĕлеме килте пуснă шур тăла лăстăкĕ çитмен пулмалла, çаннисене инке, малашне илемлĕх туйăмĕ мĕнле улшăнасса сиснĕ пек, хура пуставран лартса янă. Çухи симĕс пӳсрен. Ачана пиншак та питĕ килĕшрĕ. Кăшт шалпартарах та ĕнтĕ. Ли ӳсес çын-çке, тепрер çултан вăл чухах пулĕ.

Хăйне пăхнăшăн, кĕпе-тумтиршĕн кĕтӳç мучипе асаннене (чăннипе Лишĕн асанне вăл, инке мар) тем пекех тав тумаллаччĕ те вĕт, çук, çăварне уçса калаймарĕ ача. Вăтанчĕ. Халь ĕнтĕ ӳкĕнсе çӳре ушшăн. Хăйне вĕсем усрава илесшĕн пулнине те сисрĕ-ха Ли. Ытти чухне мĕнлеччĕ пуль те, халĕ ун урăх ĕмĕт çав. Урăх шухăш. Унăн ашшĕ ĕçленĕ çĕре çитмелле.

Майĕпен тĕме тăррине хăпарать Ли, айлăма анать. Чечеклĕ улăхпа иртет. Çул çинче тĕл пулнă вир ани ачана тăван ялне аса илтерет. Тĕлĕнет Ли. Хăйĕн хыçа тăрса юлнă пурнăçĕ ăна урăх çын пурнăçĕ пек туйăнать. Ашшĕне амăш юнĕ çеç чĕри кутне хунă кăвар пек çунтарса тăрать, хăй патнелле чĕнет.

Пасăрах Ли такăр çултан пăрăннă, хĕвеле çурăм хыçнелле туса, çурçĕр еннелле утатăн пулĕ тет. Ирхине те хĕвел ун çурăмĕ хыçĕнче, кăнтăрла та, каç пуласпа та. Çӳллĕ курăкпа çыхланса, çаран урлă каçать вăл. Анчах тырă ани çине кĕмест, йăрана çаврăнса тухать. Çĕр ĕçлекен çын ачи, çăкăр мĕнле çитĕннине пĕлет Ли: тырра таптани çăкăра таптанипе пĕрех-çке вăл.

Пĕр каç ача пахча хуралçи ӳплинче, тепĕр çĕр пушă хирти ăшă хăйăр çинче ирттерчĕ. Иккĕмĕш каçĕнче çĕрĕпе ун йĕри-тавра тĕмĕле мĕлкесем çаврăнса çӳрерĕç, ача макăрни, такам ахăлтатса кулни илтĕнсе тăчĕ. Юлашкинчен сас-чĕв лăпланса çитнĕччĕ кăна, Ли чĕç тума çĕкленчĕ те сасартăк кутăн кайса ларчĕ. Ун ик енчен, унпа юнашарах, икĕ чĕрчун тĕпĕрт! тапса сикрĕ, аякалла кайса сухалчĕ...

Ирхине Ли хĕвел чылай çӳле хăпарсан вăранчĕ. Пуçĕ темшĕн йывăрланса ларнă ун, пичĕ пĕçерсе тăрать, тӳсме çук ĕçесси килет ачан. Тăрса утма хăтланчĕ те вăл пуçĕ туртса кайнипе çĕре пăнкăл ӳкрĕ.

Тӳпене талккишпех пӗлӗт карса илнӗ те, хӑй ӑсталла утнине те пӗлмест Ли. Утать, утать. Хул урлӑ пуш хутаҫ ҫакнӑ вӑл. Сӑмсинчен юн кайнӑ пулнӑ та, питне Ли сӗркелесе хуратса пӗтернӗ. Сӗнксе пырать-пырать те ача аслӑ уй варрипе — чарӑнса тӑрать. Унтан тепӗр еннелле сулӑнать. Кирек ӑсталла утсан та пурпӗр пулас, пур енчен те тӗксӗм пӗлӗтсем, пушӑ хир, шӑплӑх. Хутран-ситрен ҫеҫ ача пуҫӗ тӗлӗнчен вӗт-шакӑр кайӑксем чӗвӗлтетсе вӗҫсе иртеккелеҫҫӗ. Тапхӑр-тапхӑр вӑл ура ҫинчех кӑтӑш пулать тейӗн. Такӑнса ӳксен ҫеҫ Ли куҫне чал уҫса ярать те ерипен ура ҫине ҫӗкленет. Ҫавӑн пек самантсенчен пӗринче ӑна малта сасартӑк ешӗл айлӑм курӑнса кайрӗ. Ката пур-мӗн унта. Ҫынсем патнерех ҫывхарсан, пӑхрӗ те ача — хӑраса тӑпах чарӑнчӗ. Вӑрӑм ҫивӗтлӗ арҫынсене пӗр-пӗринчен сӑнчӑрпа кӑкарнӑ иккен. Пуҫӗсене пӗксе тӑнӑ ҫынсем кашни хускалмассерен сӑнчӑрункисем чӑнкӑртатаҫҫӗ. Туять Ли: вӗсем ун пек, ун ашшӗ пек ҫынсемех, Ханъ ачисем. Китаецсем. Эппин, ма сӑнчӑрланӑ вӗсене?

Ку ушкӑнтан инҫе те мар йывӑҫсем кутӗнче ҫӗрте салтаксем апат ҫиеҫҫӗ. Унталла пӗрре пӑхрӗ те Ли унтан урӑх куҫне те илеймерӗ, мӗскӗн! Япони оккупанчӗсем-мӗнсем теме пӗлмест вӑл, ача, тӗнчере 1932 ҫул иккенне те чухлаймасть, хӑйӗн ашшӗне амӑшне ҫӗрле пырса тытса кайнӑ пӑшаллӑ ют этемсене ҫеҫ курать. Тата хырӑмӗ выҫнине манаймасть.

...Япони салтакӗсен командирӗ, ача хӑйне ҫавӑрӗнчен пӑхса тӑнипе тарӑхса, тепӗр еннелле ҫаврӑнса ларать. Пӑртакран пуҫне ҫӗклет те вӑл каллех ачан выҫӑ куҫӗпе тӗл пулать. Ҫиме тытӑннӑ татӑкне офицер, йытта персе панӑ пек, аяккалла вӑркӑнтарать.

— Ме, ҫи кайса, тасал куҫ умӗнчен!

Ача хушнӑ ҫӗрелле каймасть, кутӑн чакса-чакса пырса, китаецсен ушкӑнне кӗрет. Ли унтан та пулин ҫаплах хӑй ҫинчен куҫне илменнипе урса кайнӑ офицер, чупса пырса, ачана ҫынсем хушшинчен карт! туртса кӑларать, ӑна тепӗр май ҫаврӑнса тӑратать.

Офицер кайнӑ-кайман Ли каялла ҫаврӑнса тӑрать. Куҫӗнче хӑйӗн — курайманлӑх.

— Ку кам ачи? — ҫухӑрать офицер.

— Манӑн! — тет сӑнчӑрти китаецсен колонни пӗр ҫын пек.

Офицер ачана пистолечӗпе тӗллет. Пӑшал пенӗ пек те туйӑнмасть, алӑк хупнӑ евӗр ҫеҫ шат! тӑвать те, Ли ҫӗре хутланса анать, юнлӑ пичӗпе курӑк ҫине тӑрӑнать.

-- Ку кам ачиччӗ? — кӑшкӑрать офицер.

— Манӑн! — теҫҫӗ сӑнчӑрти китаецсем пӗр сасна.

Офицер арестленӗ китаецсен колоннине малалла хускалма хушать, лешсем шакӑр! ҫӗре лараҫҫӗ...

Ҫывӑхри оазисра пурӑнакансем килсе виҫӗ мӑн ҫынпа пӗр ача виллине пӗр шӑтӑка тирпейлесе пытараҫҫӗ.

ЧӐВАШ КӖНЕКЕ ИЗДАТЕЛЬСТВИ

I. Александр Савельев, Васлей Игнатьев — КАВАК ХУППИ УҪАЛСАН. Роман. 544 стр., хакӗ 2 тенкӗ те 40 пус. Романри ӗҫсем чӑваш ялӗнче, Ташкентра, ҫӗршывӑн кӑнтӑр тата хӗвеланӑҫ чиккисенче, фашистла Германи оккупациленӗ облаҫсенче, партизан отрядӗнче, ҫавӑн пекех хӑшпӗр ют ҫӗршывсенче, граждан вӑрҫи вӑхӑтӗнче, вӑтӑрмӗш ҫулсенче, Тӑван ҫӗршывшӑн пынӑ Аслӑ вӑрҫӑ тапхӑрӗнче тата вӑрҫӑ хыҫҫӑнхи ҫулсенче пулса иртеҫҫӗ. Произведенин тӗп геройӗсем — Вутлановсем: ашшӗ, ачисем, мӑнукӗсем. Пурте вӗсем — Тӑван ҫӗршыва чун-чӗререн парӑннӑ паттӑр та хастар ҫынсем. Ялта ҫӗнӗ пурнӑҫ тӑвассишӗн ҫанӑ тавӑрса ӗҫлеҫҫӗ-и, вӑрҫӑра Тӑван ҫӗршыв ирӗклӗхӗшӗн пурнӑҫӗсене шеллемесӗр ҫапӑҫаҫҫӗ-и, чикӗре тӗрлӗ шпионсемпе, диверсантсемпе, контрабандистсемпе, ют ҫӗршыв разведчикӗсемпе тӗлӗнмелле ӑста кӗрешеҫҫӗ и — ҫак Вутлановсем, Юманкасси чӑвашӗсем, чӑннипех пур ҫӗрте те чаплӑ та ырӑ тӗслӗхсем кӑтартаҫҫӗ. Роман авторӗсем хӑйсем ҫырса кӑтартакан материала лайӑх пӗлеҫҫӗ: Александр Савельев — офицер-пограничник, иртнӗ вӑрҫӑра фашистсене хирӗҫ ҫапӑҫнӑ, Васлей Игнатьев 1956—1958 ҫулсенче ҫар службине ҫӗршывӑн кӑнтӑр чиккинче иртгернӗ.

«Кӑвак хуппи уҫӑлсан» роман — чӑваш литературинче чекистсемпе пограничниксем ҫинчен ҫырнӑ пысӑк калӑплӑ пӗрремӗш произведенисенчен пӗри.

II. Виктор Романов — ДРАМЫ. Пьесӑсем (вырӑсла). 125 стр., хакӗ 85 пус. Кӗнекене Чӑваш АССР искусствисен тава тивӗҫлӗ деятелӗ В. Романов (1927—1984) ҫырнӑ икӗ пьеса кӗртнӗ. «Вольнодумец в рясе» пьесӑра XIX ӗмӗрте хӗвелтухӑҫӗнчи халӑхсен пурнӑҫӗпе чӗлхине тӗпчесе пӗтӗм тӗнчипе чапа тухнӑ Н. Я. Бичурин пурнӑҫне ҫырса кӑтартнӑ. «Командир летучего отряда» пьесӑра граждан вӑрҫи геройӗн Сергей Дмитриевич Павловӑн (Павлов мичманӑн) кунҫулӗнчи чаплӑ тапхӑрсене ҫутатса панӑ. Н. Я. Бичурин та, С. Д. Павлов та — пирӗн ентешсем, чӑваш халӑхӗн чаплӑ ывӑлӗсем.

Кӗнекен умсӑмахне В. Д. Димитриев профессор ҫырнӑ.

III. Зоя Нестерова — ВАНЮШ КУРНА ТӖЛӖНТЕРМӖШСЕМ. Юмах. Кӗҫӗн ҫулхи шкул ачисем валли. 48 стр., хакӗ 20 пус. Ахванеҫ мучи — пӑхма типшӗм те пӗчӗк старик ҫеҫ. Ачасемпе питӗ туслӑ вӑл, вӗсене часчасах халап-юмах каласа кӑтартать. Ахванеҫ мучипе Ванюк пионер пуринчен ытларах туслӑ. Мучи пулӑшнипе Ванюк тӗрлӗрен асамлӑ ҫӗршывсенче пулса курать, паттӑр ӗҫсем тӑвать, ҫӗр ҫинче тӗрӗслӗх ҫӗнтертӗр тесе, тӗттӗм вӑйсене хирӗҫ кӗрешет.

Чӑваш халӑх юмахӗсен традицийӗсене никӗсе хурса ҫырнӑ хӑйӗн ҫӗнӗ юмахӗпе З. Нестерова ачасене таса чунлӑ пулса ӳсме, туслӑхса, чыса мӗн пӗчӗкрен упрама вӗрентет.

Кӗнекене нумай тӗслӗ сӑрӑпа В. Авраменко художник илемлетнӗ.

IV. Валентин Лукша — ҪУ КУНӖ. Сӑвӑсем. Кӗҫӗн ҫулхи шкул ачисем валли. 29 стр., хакӗ 20 пус. Кӗнекене ачасем ҫинчен ҫырнӑ сӑвӑсем, тӗрлӗ чӗрчунпа кайӑксем ҫинчен хайланӑ юмахсем кӗртнӗ. Вӗсем ырра усалран уйӑрма, туслӑхпа юлташлӑха хаклама, ҫутҫанталӑка упрама вӗрентеҫҫӗ. Валентин Лукша — белорус поэчӗ. Сӑвӑсене белорусларан чӑвашла П. Эйзинпа Г. Орлов куҫарнӑ. Ӳкерчӗксене тӗрлӗ тӗслӗ сӑрӑпа Чӑваш халӑх художникӗ В. Агеев тунӑ.

V. Л. Иванов, И. Федорова — ПӖЧЕК ЧЕРККЕН ПЫСАК ИНКЕК. Брошюра. 80 стр., хакӗ 15 пус. Брошюра авторӗсем — ҫынсене тӗрлӗ чир-чӗртен сыватас ӗҫре пуян опыт пухнӑ специалистсем. Л. Н. Иванов — Чӑваш государство университечӗн профессорӗ, медицина наукисен докторӗ. И. Н. Федорова — врач. Брошюрӑра вӗсем эрех-сӑра ӗҫсе иртӗхни ҫынсене мӗн тери пысӑк, хӑрушӑ инкек патне илсе ҫитернине ӗненмелле ҫырса кӑтартаҫҫӗ, алкоголизм чирӗ пуҫланса кайнин сӑлтавӗсене, ытти хӑшпӗр ыйтӑва тӗпчеҫҫӗ.

VI. УРОЖЕНЦЫ ЧУВАШИИ НА ФРОНТАХ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (Документсен пуххи: награда листисенчен илнӗ сыпӑксем). Вырӑсла. 260 стр., Хакӗ 70 пус.

1941—1945 ҫулсенчи Тӑван ҫӗршывшӑн пынӑ Аслӑ вӑрҫӑра совет халӑхӗ 1418 кунпа ҫӗр хаяр та сӗмсӗр чее те шелсӗр тӑшмана. Германи фашизмне хирӗҫ тӗлӗнмелле паттӑрлӑх кӑтартса ҫапӑҫнӑ. Вӗсен хушшинче пиншер те пиншер чӑваш каччипе хӗрӗ пулнӑ, вӗсенчен пиншерӗшӗ те пиншерӗшӗ вӑрҫӑ хирӗнче выртса юлнӑ. Чӑвашсенчен вӑрҫӑ вӑхӑтӗчче вуншар ҫын Совет Союзӗн Геройӗ ятне илнӗ 11 ҫын — Мухтав орденӗн тулли кавалерӗ. ЧАССР ҫар комиссариачӗн 1933 ҫулхи сведенийӗсем тӑрӑх, республикӑра ҫар орденӗсемпе медалӗсем илнӗ ҫынсен шучӗ ун чухне 5375 пулнӑ. Мӗнле паттӑрлӑхшӑн, хӑҫан, ӑҫта илнӗ вӗсем ҫав наградӑсене — кӗнекере шӑпах ӗнтӗ ҫавӑн ҫинчен кӗскен каласа пама тӑрӑшнӑ та.

Кӗнекене пухса хатӗрлекенӗ — В. М. Михайлов.

Хисеплӗ вулакансем! Ҫак кӗнекесене пурне те Чӑвашкниготоргпа Чӑвашпотребсоюз магазинӗнче сутаҫҫӗ, вӗсене «Книга-почтой» магазин урлӑ та (адресӗ 428028. г. Чебоксары, ул. Эльменя, 3, комн. 73) туянма май пур.